

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2025.74.15-40>

УДК 726.01

Горбик Олена Олександрівна,*кандидат архітектури,**доцент кафедри основ архітектури і архітектурного проектування**Київського національного університету будівництва і архітектури*gorbyk.oo@knuba.edu.ua<https://orcid.org/0000-0002-2321-4090>

КИЇВСЬКА ШКОЛА УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ АРХІТЕКТУРИ ТА МИСТЕЦТВА: ПЕРІОДИЗАЦІЯ, ЦЕНТРИ, ЛІНІЯ ПЕРСОНАЛІЙ XIX-XXI ст.

Анотація: в статті розглянута школа викладання історії архітектури та мистецтва в київських академічних університетах від їх появи до сьогодення з огляду на світовий та вітчизняний контекст. Структуровано етапність становлення викладання історії архітектури в університетах Києва. Зауважено особливості методології, концептуальність та персоналії викладачів в університетах Києва за періодами. Особлива увага приділена історико-архітектурознавчій школі КНУБА.

Ключові слова: історія архітектури; університетська освіта в Києві; викладання історії мистецтва та архітектури; Київський університет Св. Володимира; НАОМА; архітектурний факультет КНУБА.

Постановка проблеми. Традиційно елітарне позиціонування в соціумі мало підґрунтям родовід, де генетичне батьківство уявлялось гарантією сили, волі, моральності. Але з появою інтелектуальної еліти підтвердженням певних ієрархічних професійних претензій її представників став родовід школи і вчителя (вчителів) які і сформували особистість. Усвідомлення того, що наші вчителі це наші духовні і інтелектуальні батьки – неунекненне для викладачів гуманітарних дисциплін, де навчанням є не стільки передача фактажу знань чи навиків, скільки доєднання до майстерності розумувань і навиків пізнання, розуміння. Вчитель власним прикладом дає «майстер-клас» ерудиції і аналітики, як більш досвідчений, демонструє досвід критичного мислення з фахових тем наступним поколінням. Традиція університетського викладання історії архітектури і мистецтва в Києві має вже два сторіччя неперервної генетичної лінії, але досліджена фрагментарно, лишилися наслідки їх праці – нові покоління освічених професіоналів, але імена наших попередників призабуті і розпорошені, від їх лекцій, публікацій, навчальних програм збереглися ледь згадки і назви, від їх колекцій і експозицій – пустка. Їх пізнавальні пошуки були

вражаюче глибокі, їх особисте знайомство з шедеврами світового мистецтва і архітектури – всеєвропейське, їх ерудиція і її сучасність щодо мистецтвознавчих та архітектурознавчих новацій, контекстуальність курсів щодо європейського розвитку викладання та науки – незаперечні. Їх долі були складні, інколи трагічні, діяльність – помітна в культурному, освітньому, творчому житті Києва. Ця публікація є результатом наукового дослідження і великої пошани і вдячності тим, хто викладав історію архітектури та мистецтва у Київських вишах, нашим попередникам і вчителям.

Викладання історії архітектури пов'язане з формуванням наукового архітектурознавства. Датування та локалізація витоків становлення історії архітектури як складової теорії архітектури (архітектури – як форми, як змісту, як образу) – предмет актуального наукового дискурсу. Але як академічна наука, архітектурознавство віднайшло себе в контексті зародження наукового мистецтвознавства з доби Просвітництва, часу становлення академій, та одночасних їм археологічних розвідок, які сформували як музейні колекції так і професійні видання обмірів і замальовок архітектури, сформували ціннісі традиції пам'ятниковознавства та пам'яткоохорони. Ці професійні історикознавчі та мистецтвознавчі процеси припали на часи демократизації європейського суспільства і призводили до публічності і відкритості наукових звітів, доповідей, лекцій, до публікацій в пресі та книговидання, публічності музеїв та бібліотек. Тобто наукові дослідження отримували наслідком просвітницьку діяльність, яка стала основою викладання історії мистецтва та архітектури. Народженню традиції викладання історії архітектури передували два напрямки наукових досліджень: 1. – пам'ятниковознавчих досліджень архітектурної практики, 2. – досліджень філософсько-теоретичне про сутність мистецтв та історичний стильовий досвід мистецтва архітектури; академічна наука історії архітектури народилась як місток між ними. У 17 – 19 ст. в культурних центрах Європи відбулось формування мистецтвознавчих шкіл навколо ентузіастів, схильних до певної культурологічної концепції – ерудитів, пам'ятниковознавців, істориків, етнографів, викладачів університетів. Питання стилюформування, діалектики форми і змісту, етики і естетики, техніки і технології в творі мистецтва та архітектури визначали головні напрями розвитку наукового дискурсу. Париж, Відень, Мюнхен, Берлін, Лондон були центрами концептуального мистецтвознавства, формували методи формального, феноменологічного, іконологічного, порівняльного аналізу пам'яток і творів.

У 17 – 19 сторіччях, тобто в час формуванням наукових академій і системи академічної освіти, Україна не мала державного суверенітету, а відповідно державної підтримки досліджень, охорони, вивчення історії та пам'яток власного національного мистецтва, а щодо світового мистецького спадку – його

знання і поціновування мало суто елітарний характер і російська самодержавна влада не була зацікавлена в масовості освітянського поцесу. З відновленням розвитку українських міст, товариства дослідників старожитностей та освітні центри середнього рівня групувались по містах, де за сторіччя до того були політичні центри козацької та гетьманської України, де в до-імперські часи діяли духовні академії, школи, братства, підтримувані і політичною елітою, і міщанством – в Києві, Львові, Ніжині, Полтаві, Харкові... Освіта і наука в Російській імперії підлягали державній ідеологічній цензурі, зокрема відкриття у 19 ст. університетів і мистецтвознавчих кафедр регулювалось державою. Відтак, школа викладання історії мистецтва і архітектури в Києві сформувались в XIX ст. в заснованому 1834 р. світському академічному державному Київському університеті Св. Володимира (а не в реорганізованій у 1817 р. з Києво-Могилянської академії (1632-1817 рр.) Київській Духовній Академії, де дослідження київських старожитностей залишалось на рівні громадської ініціативи гуртка поціновувачів мистецтва і небайдужих до збереження і дослідження історичного спадку, а викладання курсу історії мистецтва і архітектури не мало системного характеру). В цій публікації ми маємо дослідити **актуальні питання** становлення університетської традиції викладання історії архітектури та мистецтва в Києві, розглянути послідовність персоналій викладачів – вчителів і їх учнів, віднаходячи їх генетичну лінію в «естафеті» держав, ідеологій, університетів, концепцій навчальних програм.

Об'єктом дослідження є становлення традиції викладання історії архітектури та мистецтва в київській вишав, **предметом** – історія викладання історії архітектури та мистецтва в Київському університеті Св. Володимира (1834 р. – двадцять роки 20 ст.; нині КНУ Шевченка), КХІ (1924 р., нині НАОМА) та КІБІ (1930 р., нині КНУБА). За межами дослідження лишається ряд Київських вишів, де в навчальній пограмі історія мистецтва та архітектури з'являлись епізодично, де їх викладали запрошені з провідних, розглядуваних в даному дослідженні, університетів професори, і відтак, в яких не утворювались послідовні плеяди викладачів історії мистецтва і архітектури: це три виші 19 – поч. 20 ст., два виші 1917-1920 рр., і сім київських вишів з предметним викладанням заявленим після 1999 р. **Мега** дослідження – обґрунтування поступальності розвитку наукового архітектурознавства та викладання історії архітектури і мистецтва в трьох визначених університетах Києва. **Завданням** дослідження та, відповідно, **очікуваними результатами**, є віднайдення періодизації, концептуальності та персонального внеску в становленні традиції викладання історії архітектури та мистецтва в університетах Києва.

Огляд **тематичних досліджень і наукових публікацій** виявляє, що в опрацюванні теми склалась парадоксальна ситуація. Є певні сталі концепції

щодо формування архітектурної освіти в Києві і щодо освітньої «архітектурної школи» Києва – але виключно в зв'язку з освітою, спрямованою на виховання архітектора-практика, проєктанта. Натомість традиція університетської освіти для архітектурознавства, вирощення носія самоцінних академічних знань щодо філософії та історії архітектури – така освітня «архітектурна школа» Києва не досліджується. Переважно автори, які висвітлюють питання архітектурної освіти, приділяють увагу викладанню проєктуванню, прослідковують генетичні лінії практиків архітектури, лише зрідка і побіжно згадуючи викладачів теорії архітектури, мистецтвознавства, історії архітектури і їх роль в становленні архітектора та в процесі архітектурної освіти. Їх згадують рідше ніж інженерів, викладачів нарисної геометрії або сопромату! Також зазначимо сталу традицію визначати зародження вищої архітектурної освіти в Києві в 1918 році; одиничні випадки, коли є відсилання до інженерно-архітектурного відділу в КПП, але переважно ігнорується історія викладання архітектури з курсами історії архітектури та мистецтва в Університеті Володимира. Слід констатувати відсутність наукового дослідження становлення в Києві школи викладання історії архітектури і мистецтва в XIX-XXI ст. як неперервного процесу.

Розглядаючи становлення архітектурної освіти в Києві не виділяють самоцінне становлення київської школи архітектурознавства, не пов'язують його з традицією викладання в Університеті Св. Володимира М. Катернога, В. Вечерський [1, 2]. Висвітлюючи в дослідженнях та публікаціях історію окремого київського університету як окремої школи ряд наукових праць не мають достатнього опрацювання питання контекстуальності щодо архітектурної освіти у інших київських вишах, розгляд ведеться без цікавості до вибудовування системи знань про цілісність від генерації до генерації процесу мистецтвознавчого та історико-архітектурного освітництва у Києві. Такими рисами позначені інформативно цінні і змістовні праці: щодо школи КХІ (НАОМА) В. Куцевича, О. Кашуби-Вольвач [3, 4], щодо архітектурної школи КІБІ-КНУБА – праці В. Чепелика, О. Кащенко, В. Єжова, С. Слепцова, О. Горбик, М. Кумейко [5, 6, 7], щодо школи Київського політехнічного університету – В. Янкового [8]. Надзвичайно цінним є дослідження мистецтвознавчої освіти в Університеті Св. Володимира О. Сторчай [9 - 11], де крім важливого фактажу з віднайдених автором архівних документів, представлена послідовна історія питання, висвітлено концептуальні підвалини викладання окремих персоналій, міжнародні науково-освітнянські зв'язки, висвітлено культурний та науковий контекст Києва. В ряду публікацій присвячених окремим персоналіям викладачів історії мистецтва та архітектури слід відмітити праці Ю. Асеева, А. Пучкова, О. Горбик [12 - 15], але лише в окремих публікаціях [16, 17] автори досліджують цілісність явища української

(київської) архітектурознавчої школи, її контекстуальність європейській. Автором здійснене монографічне дослідження [18], яке більш повно розкриває представлені в даній публікації основні положення та результати.

Відтак, **наукова новизна** дослідження полягає в новаційній постановці проблеми, в систематизації фактів та обґрунтуванні існування послідовного становлення київської школи академічного викладання історії архітектури і мистецтва. Очікуваними **результатами дослідження** є уточнення наукової картини становлення українського архітектурознавства через дослідження історії викладання історії архітектури та мистецтв в університетах Києва. **Обґрунтуванням** наукових результатів є фактаж опрацьованих і відображених в бібліографії джерел, ерудиція та аналітичний науковий потенціал автора, сформовані в процесі навчання, спілкування автора з провідними архітектурознавцями-викладачами київських університетів плеяди 80-х рр. 20 ст. – по сьогоднішній день. Методика дослідження має в основі аналіз літературних джерел, порівняльний аналіз, фіксацію особистих свідчень учасників науково-педагогічного процесу викладання в Київських університетах др. пол. 20ст., феноменологічний **метод** наукового архітектурознавства. **Особистий внесок автора** – генерування та аргументація ідей щодо явища київської школи академічного викладання історії архітектури, віднайдення послідовності періодизації її становлення. Як **методи обговорення** результатів дослідження плануються дискусії на професійних конференціях, а розвиток **подальшого дослідження** дасть уточнення відповідей на поставлені в публікації питання.

Основна частина. Становлення традицій планомірного і систематичного викладання історії архітектури і мистецтва в вищих навчальних закладах Києва започатковано в контексті всеєвропейського утвердження університетської освіти і в зв'язку з внутрішньою політикою та ідеологічною програмою російської імперії, до складу якої належав Київ в статусі столиці губернії. На початку 19 ст. Київ не мав світського освітянського закладу, діяльність наслідної від Київської-Могилянської школи Духовної академії мала певні обмеження по амплітуді спеціальностей, зокрема точних, технічних, нагальність яких вже була очевидна владі. З метою мати контрольований державою осередок вищої освіти з відділеннями точних, природничих та гуманітарних наук у 1834 р. у Києві засновано університет Св. Володимира, до нього були переведені з розформованого російською владою після польського повстання Кременецького ліцею певні навчальні курси, програми та їх викладачі, а також навчально-методичний предметний супровід – художні та архітектурні колекції, а відтак відкриті рисувальний клас та кабінет живопису. Докладно мистецьку освіту в Київському університеті Св. Володимира висвітлено в монографії О. Сторчай [10]. В першій половині 19 ст. в університеті велась практична художня освіта з

елементами викладання історії мистецтва та історії архітектури (існувала навіть кафедра архітектури), а в другій половині 19 ст., після всесдержавної реорганізації університетської освіти, в Київському університеті була сформована кафедра мистецтвознавства і викладання історії мистецтва та історії архітектури стало носити систематичний та повний характер, включаючи як всі періоди і розділи світової, так і історію вітчизняних мистецтва та архітектури. Така педагогічна діяльність тривала в Київському університеті смерті останнього з професорів-мистецтвознавців (1924 р.) попри воєнні та революційні події, зміну державності, перейменування університету та реформування його структури.

В 30-х рр. 19 ст. мистецька освіта в університеті була започаткована художником Б. Клембовським (1795-1888 рр.), який сам мав освіту Кремінецького (Волинського) ліцею та Віленського університету в Литві, де отримав знання не лише з рисунку і живопису, але з курсів естетики та історії мистецтва, а продовжив освіту в майстернях Парижу у викладачів Парижської школи красних мистецтв, в музеях Дрездена, Риму, Відня. В київському університеті він викладав та давав публічні лекції у 1834-39 рр., використовував свій архів замальовок, формувал методичний фонд. В це ж десятиріччя на історико-філологічному факультеті М. Якубович вів курс «археологія філологічна» з включенням питань історії мистецтва Давнього Світу та античності за працями Й. Вінкельмана. В 1834-39 рр. в Київському університеті викладався курс цивільної архітектури, але він мав прикладний характер спрямований на практичні знання. Викладав архітектор, професор Ф. Мехович (1786-1852 рр.), який навчався в Парижській Політехнічній школі (1818-21 рр.), учень Ж. Дюрана. Крім конструкцій, матеріалознавства, будівельних технологій, нарисної геометрії, Ф. Мехович викладав в Київському університеті і Історію цивільної архітектури, використовуючи кресленики і моделі з архітектурного кабінету (моделі ордерів, склепінь, тощо).

В 1839-46 рр. в Університеті викладав художник К. Павлов, випускник Петербурзької академії мистецтв, де в час його навчання вивчалися естетика, теорія та історія мистецтв, історія архітектури. До переведення в Київ К. Павлов майже 20 років викладав в Ніженській гімназії, що була значним центром розвитку української національної культури. Наступником К. Павлова в університеті мав стати Т. Шевченко, який 1846 р. був дружньо прийнятий в колі викладачів і студентів, обраний за конкурсом, але майже відразу арештований у справі Кирило-Мефодієвського братства. Відтак викладання рисунку і живопису в університеті в 1847-63 рр. здійснював Г. Васько, який продовжив розширення колекцій кабінету рисунку, склав каталог колекції творів мистецтва університетської художньої колекції. В 1842 р. в Київському університеті засновано кафедру архітектури. Ф. Мехович залишив університет 1839 р., і на

його місце прийшов викладати і очолив кафедру відомий в Києві архітектор О. Беретті (навчався в Петербурзькій академії мистецтв 1827-37 рр.), викладав в Київському університеті з 1843 до 1861 р. курс цивільної архітектури, сформував навчальну програму з розділами Історії архітектури. В ній розглядались питання походження архітектури, визначальних стильових рис історичної архітектури Індії, Китаю, Єгипту, Фінікії, Іудеї, античної Греції, етрусків, античного Риму, мавританської, готичної, Відродження, бароко та класицизму у Франції, Нідерландах, Англії, Іспанії, Германії і росії. О. Беретті у 1845-46 рр. підготував до видання «Історію індійської архітектури» (праця не зберіглась, відома за рецензією) – перше в імперії наукове дослідження східної архітектури; за цю роботу О. Беретті отримав звання професора.

Після реформи вищої освіти 1863 р. і відповідного припинення викладання художніх дисциплін та ліквідації кафедри архітектури в Київському університеті, викладання історії архітектури і мистецтва продовжилось завдяки викладацькій діяльності П. Павлова (1823-1895 рр., викладав в Київському університеті з 1847 по 1889 рр.), випускника петербурзького Головного педагогічного інституту (1844 р.), доктора історичних наук (1849 р., Московський університет), професора всесвітньої історії Київського університету (1847 р.), який з 1859 р. в своєму курсі історії читав факультативний курс історії пластичних мистецтв. Підставою цьому було щойно ним завершене науково-мистецтвознавче відрядження до Європи де Павлов слухав мистецтвознавчі лекції в Берлінському університеті, опрацював колекції Берлінських музеїв та бібліотеки, вивчав пам'ятки архітектури та образотворчі зібрання Німеччини, Франції, Бельгії, Англії, Австрії, Італії.

Університетський статут російської імперії 1863 р. передбачав викладання теорії і історії мистецтв (включно з архітектурою) в системі гуманістичної освіти історико-філософських факультетів та навіть створення кафедр мистецтвознавства. Зауважимо, що в 60-х рр. 19 ст. назріло розуміння окремоті освіти для практикуючих митців (в художніх академіях) та знавців і поціновувачів мистецтва (в академічних університетах). В Київському університеті кафедра теорії і історії мистецтва була створена 1875 р. і відтоді до 1924 р. була центром викладання історії мистецтва та архітектури. Кафедру очолив та до 1888 р. одноосібно читав курс «Теорії і історії мистецтва» вищезгаданий П. Павлов. Програми викладання П. Павлова були співставними програмам Берлінського університету та Петербурзькій академії мистецтв. Курс П. Павлова був повний і системний, відомий по навчальним програмам. Курс включав: вступ з розгорнутою історією естетики (від Платона до Вінкельмана), історію мистецтва і архітектури систематизовані хронологічно і регіонально: первісної доби, стародавнього сходу, античності, середньовіччя,

західноєвропейського мистецтва і архітектури нового часу до середини 19 ст., включно з течіями романтизму та історизму Віоле ле Дюка, слов'янського вітчизняного мистецтва та архітектури. В навчальних програмах передбачино розгляд культурулогічних передумов кожного періоду – характеристика народного мистецтва, побуту, державо-творення, періодизації стиле-становлення, визначних жанрів, характеристик поезії, архітектури, скульптури, живопису та їх приклади. На лекціях П. Павлов використав «туманні картинки» на оптичному апараті, доповнював розповіді креслениками та фото (власними і з аталасів). Практичні заняття П. Павлов проводив в університетському музеї красних мистецтв, ставлячи завдання на атрибутацію та опис твору мистецтва чи архітектурних елементів. Як науковець П. Павлов зробив важливе відкриття – атрибутував тематику фресок з зображенням родини князя Ярослава Мудрого в Софійському соборі. Як діяч просвіти підтримував відкриття в місті рисувальної школи М. Мурашка, читав публічні лекції з історії мистецтв, був членом Археографічної комісії та історичного товариства Нестора Літописця при Київській Духовній академії. У 1888-97 рр. до викладання в університеті доєднався професор А. Прахов (1846-1916 рр.), а з 1889 р. – також професор Г. Павлуцький (1861-1924 рр.). Відтак, курс історії світового мистецтва отримав поділ, де кожен з викладачів брав певну частину тем на кожний навчальний рік. А. Прахов закінчив історико-філологічний факультет Петербурзького університету (1868 р.), де слухав курс історії мистецтва, також прослухав лекційний курс мистецтвознавства у Мюнхені, опрацьовував колекції музеїв і бібліотек Мюнхена, Лондона, Берліна. А. Прахов розкриває давньоруські фрески Києва, приймає участь в діяльності археологічних з'здів та гуртків. Викладання базується на засадах таких видань, як 10 томна французька «Історія мистецтва у давнину» Ж. П'єрро і Ш. Шіп'є, «Історія красного мистецтва» К. Шнаазе. З педагогічних новацій – проведення практик як екскурсій до пам'яток Києва, виділення занять для консультацій, дає завдання з порівняльного аналізу, атрибутації за літературними джерелами та формальними ознаками.

Г. Павлуцький – випускник Київського університету (1886 р., класичне відділення історико-філологічного факультету, учень П. Павлова), в Парижській Сорбоні 1889-90 рр. прослухав лекції з античного мистецтва, вивчав архітектуру і музейні колекції Берліна, Константинополя, Афін, Каїра, Італії, Німеччини, Франції, Австрії. Докторську ступінь з теорії і історії мистецтва отримав 1897 р. в Тартуському університеті. Відтак, Г. Павлуцький – один з перших в імперії докторів історії мистецтва, він створив київську школу мистецтвознавства та університетського наукового дослідження та викладання історії архітектури – світової та вітчизняної української. Професор з історії мистецтва (з 1902 р.), невтомний дослідник і публіцист (1902 р. переклав з французького та

відредагував з доданням розділів по вітчизняному мистецтву «Історію мистецтва» К. Байе), від кінця 90-х рр. зосереджує наукову увагу на українській мурованій та дерев'яній архітектурі та українському мистецтві – досліджує в експедиціях, обміряє, фіксує пам'ятки, науково систематизує за хронологією, регіональними школами, стилями, обстоює їх самобутність і цінність. Співпрацює з товариством Нестора Літописця, готує Археологічний з'їзд в Києві 1998 р., читає доповіді та видає фундаментальні «Старожитності України». В Київському університеті читає повний курс історії світового мистецтва. У викладанні і наукових дослідженнях відходив від іконографічного методу, спрямовав увагу на порівняльний стильовий аналіз, подібно підходу О. Шпенглера міг вказувати студентам на паралелі між античним вазописом і творами Мікельанджело, сучасним і античним мистецтвом. Також читав історію мистецтва на Київських Вищих жіночих курсах, читав мистецтвознавчі лекції в рисувальній школі М. Мурашка (у 1886-1901 р.). Долучився реставрації Софії Київської, реорганізації мистецтвознавчої освіти та науки при зміні державності – при УНР, та сприяв формуванню всіх навчальних художніх закладів та наукових організацій в Києві в перші радянські роки. Г. Павлуцький та його учень С. Гіляров (1887-1946 рр., закінчив Університет Володимира 1912 р.) є тими персоналіями, які створюють єдність лінії викладання в закладах вищої освіти Києва при перехідних роках нового державотворення.

Після припинення військових дій (Перша світова війна, становлення Української державності УНР, окупаційне утвердження радянської держави) в Києві реорганізується діяльність вишів та формуються нові заклади вищої освіти та наукових установ. Г. Павлуцький та С. Гіляров викладали в 10-х та 20-х роках 20 ст. в двох київських вищих закладах – «згасаючому» «старорежимному» Університеті Св. Володимира та в новоствореній в 1917 р. при УНР Українській академії мистецтва, яка об'єднала в викладацький колектив митців та мистецтвознавців, а похідний від неї навчальний заклад став надалі провідним центром досліджуваної тут київської вищої освіти – КХІ.

Г. Павлуцький та С. Гіляров, а також мистецтвознавець М. Макаренко (1877-1938 рр.) викладали в Київському університеті Св. Володимира (з 1920 р. перейменований в Київський інститут народної освіти ім. Драгоманова, розформований 1930 р.). З 1917 р. в вечірній час в приміщенні Університету діяв Український народний університет, в кінці 1918 р. об'єднаний з Університетом: у 1918 р. в Народному університеті на історико-філософському факультеті деканом був Г. Павлуцький, на кафедрі історії мистецтва історію українського мистецтва викладав К. Широцький (1886-1919 рр., закінчив Петербурзький університет 1912 р. та археологічний інститут 1911 р.). Від часу заснування 1917 р. Української академії мистецтва там викладали Г. Павлуцький та

С. Гіляров. Після реорганізації цієї академії 1922 р. і переіменування її в Київський інститут пластичних мистецтв – викладали там. Також – в Українському (Київському) архітектурному інституті (1918-1924 рр.) та в утвореному об'єднанні цих вишів у 1924 р. – в Київському художньому інституті (Г. Павлуцький – лише кілька останніх місяців життя, С. Гіляров – до арешту і ув'язнення 1946р.). Також в КХІ викладав учень Г. Павлуцького, Ф. Ернст (1891-1942 рр., випускник Університету Володимира 1914 р.). У 1921-1924 рр. в Українській академії мистецтва викладав І. Шміт (1877-1937 рр., закінчив істор.-філолог. факультет Петербурзького університету 1912 р.).

До викладання історії архітектури і мистецтва у київських вишах активно долучився випускник КПІ 1918 р. І. Моргілевський (1889-1942 рр., вчився під керівництвом мистецтвознавця М. Біляшівського, випускника Університету Володимира, учня А. Прахова), був один з ініціаторів створення у 1918 р. Українського (Київського) архітектурного інституту, викладав історію мистецтва та архітектури в КХІ; у 1918-1924 рр. викладав також в Київському археологічному інституті. В Київському археологічному інституті (діяв у 1917-1924 рр.) викладали Г. Павлуцький, С. Гіляров, В. Моргілевський, а також О. Новицький (1862-1934 рр.), Ф. Ернст, Д. Щербаківський (1877-1927 рр.). Зауважимо, що з усього наведеного тут переліку персоналій викладачів історії і мистецтва в київських вишах 10-20-х років – власне всі (!) були репресовані радянською владою впродовж 20-х – 30-х років. Вчені та викладачі, люди з академічною освітою та національно-державницькою позицією, які не виїхали в еміграцію, а залишились для відродження України мали протистояти трьом агресивним фронтам: невігластву нової влади (неусвідомленню і нищенню на дрова шедеврів), її негативному ставленню до історії (всієї до-пролетарської буржуазної історії; багатства історії або розглядалися як товар для західного світу і експропріювались, або зносились, розчищаючи місце для «нової дійсності» і нового мистецтва та архітектури), антиукраїнською політикою (камуфльована інтернаціоналістичними гаслами невинна імперська московська політика по нищенню-привласненню української історії і відповідно нищенню оригінальних проявів українства в історії і мистецтві). Лише С. Гіляров та В. Моргілевський, теж піддаючись арештам і допитам, продовжили викладання в два міжвоєнні десятиріччя 1922-41 рр. (а 1946 р. і С. Гіляров був заарештований і загинув в ув'язненні). Відтак, на цих двох персоналіях – С. Гілярові та І. Моргілевському, тримається неперервність лінії персоналій викладачів від академічних вишів російської імперії до вишів радянської України та магістральна лінія професійного викладання історії архітектури і мистецтва у радянських київських вишах (рис. 1).

**ВИКЛАДАЧІ-ЛЕКТОРИ З ІСТОРІЇ АРХІТЕКТУРИ ТА МИСТЕЦТВА.
ГЕНЕТИЧНА ЛІНІЯ: ВЧИТЕЛЬ – УЧЕНЬ
УНІВЕРСИТЕТ СВ. ВОЛОДИМИРА – КІБІ (КНУБА), РОКИ ВИКЛАДАННЯ**

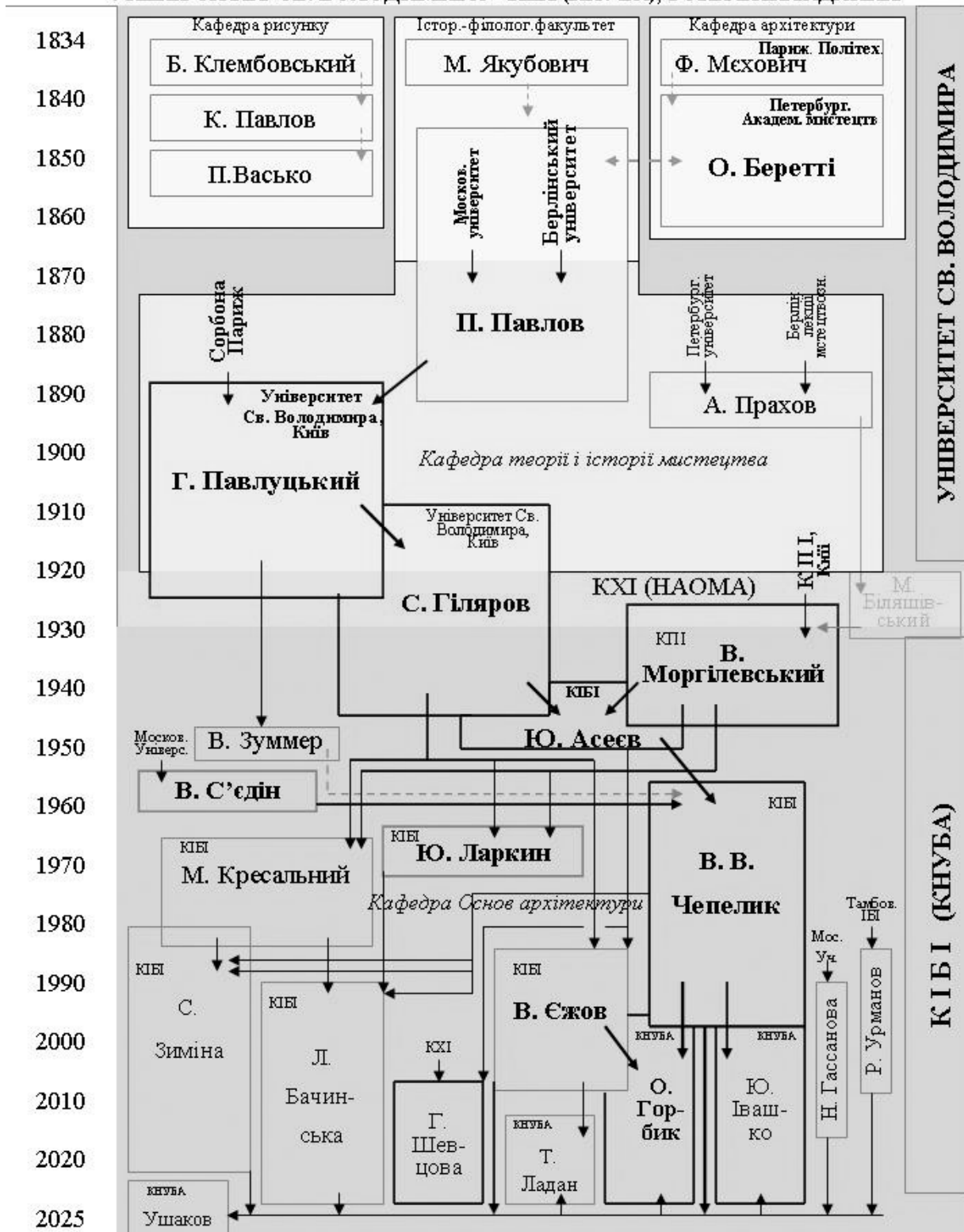

Рис. 1. Викладачі-лектори з історії архітектури та мистецтва. Генетична лінія: вчитель – учень. Університет Св. Володимира - КІБІ (КНУБА), роки викладання. (Розробка автора).

Становлення навчального процесу в київських вишах маємо розглянути за десятиріччями, оскільки що десять років радянська влада змінювала державний курс ідеології та концепції предметного викладання історії архітектури та мистецтва. В 20-х рр. XX ст. в Києві сформувався як головний (але не єдиний) центр освіти митців та архітекторів Київський художній інститут (КХІ, нині НАОМА). Заснування при УНР у 1917 році Української академії мистецтва стало свідченням єдності освітянських замірів творчої і академічної інтелегенції, видатних художників і визнаних науковців і викладачів. Основу викладацькому складу і творчому навчальному процесу поклали знані художники Г. Нарбут, О. Мурашко, В. Кричевський, Ф. Кричевський, М. Бойчук. Архітектуре проєктування викладали П. Альошин, О. Вербицький, Д. Д'яченко. В 20-х роках у Київському художньому інституті домінувала лінія авангардного мистецтва та викладання на факультеті “фортех” (формально-технічні дисципліни викладали М. Бойчук, О. Богомазов, К. Малевич, В. Татлін, В. Пальмов), йшов творчий і концептуальний діалог трьох груп митців: традиціоналістів-академістів, націоналістів-авангардистів, авангардистів-інтернаціоналістів. Револьюційна ідеологія держави та пошуки нових мистецьких форм створювали певне пригнічення викладання історії мистецтва, але воно не переривалось, існували науково-дослідницькі кафедри мистецтвознавства, з 1926 р. викладання проводилось на музейно-екскурсійному відділі.

В 1930 р. у Києві було створено інженерно-будівельний інститут з архітектурним факультетом (КІБІ, нині КНУБА) – другий магістральний в 20 ст. київський виш з фаховим викладанням історії архітектури і мистецтва. Факультет архітектури створили об'єднанням архітектурного факультету Київського художнього інституту (КХІ) і факультету комунального будівництва Київського політехнічного інституту (КПІ). В перші кілька років діяльності факультету пріоритети викладання були ідеологічно і мистецько революційні, здійснювані викладачами КХІ і палко сприйняті студентами-архітекторами КІБІ, які навіть листувались з Ле Корбюзьє. Але після державних постанов 1932 р. про боротьбу з формалізмом (авангардом), і запровадження художнього методу соцреалізму в освіті відновилась традиція академічного викладання з посиленням історико-архітектурних дисциплін, систематизації навчання та відродження певних засад академічності. В 1934 р. в КХІ було відновлено архітектурний факультет: вважаємо – на підставі доєднання до КХІ 1934 р. Харківського художнього інституту; припускаємо, така реформа постала в зв'язку з переносом столиці радянської України з Харкова до Києва та тими репресіями, які діяли в 1933-34 роках в Харкові проти мистецтвознавців-музейників, викладачів художнього інституту, літераторів (Будинок Слово). На відновленому факультеті КХІ в 1934 р. було створено кафедру теорії і історії

мистецтва під головуванням С. Гілярова. Викладання в КХІ та в КІБІ здійснювали одні й ті самі викладачі – С. Гіляров та І. Моргілевський. Їх лекції слухали майбутні корифеї архітектури Києва та викладачі проєктування, очільники кафедр КХІ та КІБІ В. Заболотний, Я. Штейнберг, А. Добровольський, П. Юрченко; учнем С. Гілярова та І. Моргілевського, асистентом останнього був Ю. Асеев. Архітектуре проєктування з включенням греко-римських та ренесансно-класицистичних ордерних систем та відповідних принципів історичної архітектури викладали в КХІ та в КІБІ найвидатніші архітектори з академічною освітою: О. Вербицький (1875-1958 рр.), П. Альошин (1881-1961 рр.), В. Риков (1874-1942 рр.), Д. Д'яченко (1887-1942 рр.) – провідні практики, творці стильових напрямків та їх взірцевих реалізацій наднаціонального неокласицизму (П. Альошин, В. Риков) та конструктивізму (П. Альошин, Вербицький), національно-українського необароко (репресований за націоналізм Д. Д'яченко та О. Вербицький).

Після перерви в діяльності викликаній війною 1941-45 рр., викладання в київських університетах відновилося 1945 р., але впродовж десятиріччя мало аритмічний характер, що заторкнуло і викладання історії архітектури та мистецтва, змінюючи персоналії викладачів та концепцію викладання. Це зумовлювалось спершу кількома хвилями сталінських репресій (в 1945-46 рр. «боротьба з колаборціаністами» які залишались на окупованих територіях, потім в 1948-49 боротьба з «шпіонами і вбивцями під маскою професорів-лікарів» з переходом на «боротьбу з космополітизмом» в архітектурі у 1949-50 рр.), і вже в по-сталінські часи як певний наслідок розвінчання культу особи і супровідного йому неокласицизму архітектури з переорієнтацією її в напрямі дешевої масовості. Кожен з цих переломів ідеологічного державного курсу мав вираження в викладанні історії архітектури і мистецтва в КІБІ, до чого ще долучилось реформування факультету, об'єднання з кафедрою іншого університету і похідні конфлікти методик різних викладацьких шкіл і окремих персоналій. У 1945 р. в обох київських архітектурних вишах (КХІ та КІБІ) ще встигли прозвучати лекції з історії архітектури і мистецтва С. Гілярова. В 1946-48 рр. до викладання історії архітектури і мистецтва в КІБІ долучився Ю. Асеев, як учень і асистент І. Моргілевського: не маючи штатного розкладу з відомостями про його зарахування до викладачів КІБІ, автором в архіві КІБІ віднайдені відомості про його звільнення – в Довідці про реформування інституту в зв'язку з об'єднанням 1948 р. Інституту громадських інженерів з Інженерно-будівельним інститутом. Вказані в документі відомості насправді звітують про репресивні заходи по усуненню від викладання ряду фахівців з академічною до-радянською освітою і свідомою національною позицією. Педагогічна діяльність Ю. Асеева надалі була пов'язана з КХІ (нині НАОМА).

Ю. Асеев (1917-2005 рр., закінчив архітектурний факультет КІБІ 1941 р.) – київський історик архітектури та проєктант-реставратор, автор понад 20 наукових реконструкцій пам'яток доби Київської Русі, десятків книг з історії архітектури. Вірогідно, до вибору професії архітектора Ю. Асеева надихнув власним прикладом і талантом його дядько Д. Д'яченко. За розповіддю Ю. Асеева автору, Д. Д'яченко зпровакував до обрання професії архітектора ще й майбутнього автора будівлі Верховної Ради 1936 р., першого президента Академії архітектури України, організатора перших академічних серій видань з історії українського мистецтва та архітектури В. Заболотного (1898-1962 рр.): Д. Д'яченко допоміг визначитись зі вступом молодому хлопчині, який ствердно відповів на два питання – чи любить він малювати і чи він щирий українець. З студентства Ю. Асеев – учень і асистент І. Моргілевського, учасник його експедицій, помічник в обмірах і дослідженнях давньоруської архітектури, що і визначило головну сферу професійного наукового та проєктно-реставраторського доробку Ю. Асеева. Вже самостійно Ю. Асеев особисто дослідив пам'ятки архітектури Кавказу, Азії, Європи, спадок Візантії, що дозволило йому викладати курси як вітчизняної Києворуської архітектури, так і всесвітньої. В КХІ Асеев викладав в 1948-1999 рр.: у 1964 р. на факультеті теорії та історії мистецтва очолив кафедру зарубіжного мистецтва, з 1966 р. реформовану в кафедру теорії та історії мистецтва – очолював до 1974 р., в 1974-1993 рр. Ю. Асеев на архітектурному факультеті керував кафедрою теорії і історії архітектури і синтезу мистецтв. Захоплюючі емоційні лекції Ю. Асеева запам'ятовувались студентам, формували беззаперечний авторитет і пошану до викладача і його предмету у студентів, до вченого-реставратора – серед колег.

В перші роки 50-х можна помітити продвження кадрової політики останніх репресивних сталінських років (до 1953 р.), коли відбувались зміни керівників і викладачів. Відтак, 1950 рік – час чергових сталінських репресивних «чисток», проголошення «боротьби з космополітизмом» в середовищі професури. Це найпоказовіше було продемонстроване на архітектурному факультеті КІБІ відстороненням від роботи і розкаянням на зборах колективу в помилковості власних проєктних рішень в стилі конструктивізм євреїв, талановитих проєктантів в стилі конструктивізм в Харкові і Києві професорів А. Штейнберга та Й. Каракіса. У 1950-51 навчальному році кафедрою архітектурного поректування в КІБІ завідував М. Северов (1887-1957 рр., випускник Петербурзького інституту цивільних інженерів 1915 р., грузинський архітектор та дослідник дарбазі). В третьому томі Всесвітньої історії архітектури (1964 р.) – базовому академічному виданні за яким вивчали історію архітектури в межах СРСР покоління студентів, – ілюстративний ряд щодо середньовічних храмів в Грузії в більшості представляють реконструкції М. Северова, подані як фото

відмивок вірогідно студентських академічних проєктних завдань. М. Сєверов запросив до викладання історії архітектури на цей навчальний рік свого колегу по історико-науковій діяльності в довоєнному Тбілісі, мистецтвознавця-випускника Київського університету Св. Володимира 1916 р., учня Г. Павлуцького – В. Зуммера (1885-70 рр.). Із 1928 р. В. Зуммер працює в Харкові, де він заснував і очолив художньо-історичний музей, але вже 1932-33 р. в Харкові розгортаються репресії: за рік до перенесення столиці України з Харкова в Київ (1934 р.) у Харкові близько двадцяти музейних співробітників були заарештовані з звинуваченням у створенні «російсько-українського фашиського об'єднання» – в числі інших В. Зуммер та доставлений під арештом з Києва до Харкова ще один учень Г. Павлуцького, дослідник українського мистецтва та архітектури, співучень В. Зуммера Ф. Ернст; також харківський дослідник українського мистецтва і архітектури професора С. Таранушенко (1889-1976 рр.). Як і названі, В. Зуммер 1934 р. засуджений і засланий в російські табори, з яких звільнений достроково у 1937 р. (місце заслання визначило обрахування часу «рік за два»), але без дозволу повернення в Україну. В. Зуммер працює в університеті Ташкенту, 1943 р. очолює там кафедру історії мистецтв. В 1950 р. повернувся до Києва, але не отримавши дозвіл на проживання в Києві, облишив викладання.

З 1952 р. до 1958 р. викладання історії архітектури і мистецтва в КІБІ здійснює В. С'єдін (1898 р.н., випускник Московського університету 1924 р.), але і його роки його викладання припадають на ідеологічні зміни. Попри смерть Сталіна 1953 р. і згортанням персональних репресій, в галузі архітектури вже в 1955-57 рр. сталась «репресія» щодо стилістики. На цей раз негація стосувалась історизму та традиціоналізму. Постанови про «боротьбу з надмірностями в архітектурі» вимагали відмови від неокласичної стилістики в архітектурі і призвели до її знецінення і, відтак, зменшення уваги до викладання історії архітектури і мистецтва. В рік звільнення В. С'єдіна в навчальній програмі КІБІ з'являється курс «Сучасної вітчизняної архітектури», яку читає В. Чепелик – з особливою увагою до авангардних течій, зокрема конструктивізму, напрямів, які були доти підставою для репресій і за приналежність до яких лише за 5 років до того на зборах колективу КІБІ в присутності студента В. Чепелика мали каятись його улюблені вчителі.

Разом з тим, друга половина 50-х – 60-і рр. 20 ст. – час, коли в країні відбулась певна ліберізація ідеології, «хрущовська відлига» і в українській архітектурній науці і викладанні набрав сили один надзвичайно цінний і позитивний процес – ренесанс національного архітектурознавства та мистецтвознавства, можливість без страху клейма «націоналізму» проводити дослідження, здійснити публікації відповідних видань (підготовлені в Академії

архітектури УРСР 1945-55 рр. під керівництвом В. Заболотного). Явища повоєнної відбудови Хрещатика (після проєкту 1944 р. в стилі українського необароко В. Заболотного подібна стилістика буде реалізована будівництвом 1949-55 рр.), будівництво у 1952-58 рр. ансамблю Виставки досягнень народного господарства у Києві засвідчують цікавість митців до створення архітектури з елементами національної. Ці тенденції сприймалися як досить сміливі і ризиковані – відродження українського необароко на противагу панівному імперському сталінському неокласицизму, вміння київських архітекторів створювати стильні ансамблі з своєрідними, демократичними формами і образністю. Ці тенденції також мали певне відображення в освітній програмі університетів, в появі в лекційних курсах з початком 60-х років тем з історії української народної архітектури та мистецтва, українського бароко.

У КХІ з 1959 р. утворено факультет теорії та історії мистецтва, почався набір на спеціальність мистецтвознавство, утворена однойменна кафедра, яку очолював П. Говдя (1922-1991 рр., 1949 р. закінчив Ленінградський інститут живопису, скульптури та архітектури, в КХІ викладав у 1953-90 рр., декан архітектурного і мистецтвознавчого факультетів). У 1964 році цю кафедру було поділено на кафедру історії мистецтв народів СРСР (завідувач П. Говдя) і кафедру зарубіжного мистецтва (завідувач Ю. Асєєв), а 1966 року кафедри знову об'єднали, назву кафедри відновили, і очолив цю кафедру знову Ю. Асєєв. З 1961 р. О. Говдя викладала західноєвропейське мистецтво, П. Говдя – мистецтво ХІХ ст. та сучасний період, до 1964 р. Ю. Асєєв викладав давньоруську архітектуру і мистецтво, згодом – світову. Студенти-мистецтвознавці КХІ в 60-х роках вивчали історію естетики, історію архітектури та мистецтва (курси стародавнього, середньовічного, ХІХ ст., сучасного), окремо історію українського мистецтва, факультативно – італійську, мали практичні заняття з творчих дисциплін. Від 60-х років окремі розділи історії архітектури викладав С. Кілессо (1931-2012, випускник архітектурного факультету КХІ), М. Грицай (1901-1968 рр., закінчив КХІ 1928 р.). Окремі розділи історії українського мистецтва викладала Л. Миляєва (1925-2022 рр., у 1950 р. закінчила філологічний факультет Київського університету, з 1962 р. професорка кафедри теорії та історії мистецтва КХІ), П. Білецький (1922-1998 рр., закінчив 1949 р. КХІ, навчався Московському художньому інституті, з 1959 до 1983 р. викладач КХІ, професор, доктор мистецтвознавства, дослідник українського портрету 17-18 ст.); викладав вступ до мистецтвознавства, мистецтво Стародавнього Сходу, середньовіччя, зарубіжне 19 ст., православну іконографію, радянське мистецтво.

В КІБІ в 60-х роках теж відбулась реформа структури кафедр архітектурного факультету: 1964 р. від кафедри архітектурного проєктування відділилась кафедра інтер'єру та меблів (завідувач О. Свєшніков 1964-71 рр., 1971 р. за головування

В. Савченка перейменована в кафедру «Основ архітектури») на якій і зосередилось викладання базових дисциплін: В. Чепелик 1964 р. захистивши кандидатську дисертацію, продовжує читати курс історії сучасної вітчизняної архітектури, читає «Введення в спеціальність», та від того ж 1964 р. викладає «Основи композиції» з використанням матеріалів історичної світової архітектури (незмінно викладав цей курс до 1999 р.). Під керівництвом В. Чепелика в 1960-1990-х рр. діяли студентські дослідницькі гуртки, з вивченням доробку митців радянського конструктивізму, зарубіжного функціоналізму, українського модерну та необароко. Лекційні курси з історії мистецтва та архітектури в КІБІ з 1964 р. до 1984 р. викладав доцент Ю. Ларкін (1914 р.н., випускник КІБІ 1939 р.): амплітуда тем його курсу – від стародавнього Єгипту до сучасності. В КІБІ не існувало окремого курсу історії українського мистецтва і архітектури – натомість з 1966 р. читався курс «Російської і національної архітектури», де викладання зосереджувалось виключно на архітектурі і мистецтві Русі та московського царства і російської імперії. Викладачем цього курсу в 1966-85 рр. був М. Кресальний (1912-1987 рр., закінчив архітектурний КІБІ 1941 р., 1949-66 рр. очолював Державний архітектурно-історичний заповідник «Софійський музей»).

Десятиріччя 70-х рр. ХХ ст. не має ідеологічних зламів і драматичних коректив в навчальному процесі вищої школи. Радянська планова економіка формує суспільство, яке втрачає смак до вільнолюбства і мистецького неомодернізму 60-х років і зосереджене на поцінуванні раціональності і планомірності, ідей технологізації і стандартизації, що в мистецькій і архітектурній освіті вимагає напрацювань методик для всякого творчого процесу. Пріоритет історико-архітектурної і мистецтвознавчої освіти втрачається, поступаючись курсам з типології, конструкцій, будівельних технологій. В КІБІ лекційні курси історії мистецтва та архітектури продовжує читати Ю. Ларкін та В. Чепелик. Кафедра інтер'єру та меблів, на якій читаються ці дисципліни отримує нового очільника та нову назву: від 1971 р. – Основ архітектури. Завідувач кафедри у 1969-1983 рр. – професор В. Савченко (1928-2003 рр., випускник КІБІ 1950 р., очільник відділів Академії архітектури та КиївЗНДІЕП, заслужений архітектор УРСР). В КХІ кафедру теорії і історії мистецтва мистецтвознавчого факультету в 70-х роках очолює і доєднується до викладання курсів історії українського мистецтва 19-20 ст. та радянського мистецтва професор Ю. Белічко (1932-2010 рр., випускник Інституту живопису, скульптури і архітектури в Ленінграді 1957 р.), він завідує кафедрою в 1974-85 рр. До викладання на кафедрі з 1968 р. доєднується Г. Заварова (1943-2011 р., випускниця КХІ 1964 р., професор), читає курси класичного мистецтва, сучасного українського, російського 19 ст. У 1974 р. на архітектурному

факультеті КХІ була додатково створена кафедра теорії і історії архітектури і синтезу мистецтв і тепер вже цю кафедру очолив Ю. Асеев – з 1974 р. до 1993 року. Ю. Асеев залишається на архітектурному факультеті провідним лектором з історії мистецтва і архітектури. До викладання курсів історії народної архітектури з 1972 р. доєднується професор В. Самойлович (1911-2000 рр., випускник КІБІ 1940 р., головний науковий консультант при створенні музею народної архітектури у Києві).

В 80-х рр. ХХ ст. в КІБІ частково оновлюється викладацький склад лекторів на кафедрі Основ архітектури, відбувається зміна керівництва: до 1983 р. кафедру очолює професор В. Савченко, з 1987 до 2010 р. професор В. Єжов (1927-2010 рр., випускник КІБІ 1949 р., 1981-87 рр. головний архітектор Києва який зумів створити ряд важливих художніх ансамблів та професійно коректних реконструкцій історичних пам'яток в місті). Після відходу від викладання Ю. Ларкіна у 1984 р. курс історії архітектури трансформується: окремо курс архітектури Давнього світу, його читатиме до 1999 р. Р. Урманов (1947-99 рр., закінчив Тамбовський ІБІ 1970 р.). Зформувався окремий розлогий курс історії світового мистецтва, його викладатиме у 1988-2003 рр. доцент, кандидат мистецтвознавства Н. Гассанова. Окремий курс “Історія містобудування” з 1982 р. донині читає професор Л. Бачинська (1947 р.н., випускниця КІБІ 1966 р.). Новий завідувач кафедри професор В. Єжов перейняв 1987 року у В. Чепелика викладання курсу “Сучасна вітчизняна (радянська) архітектура”, який В. Чепелик вів з 1958 року. Курс «Російської і національної архітектури» 1986 р. перейшов від М. Кресального до О. Заварової, а від 1988 до 2016 р. його читала С. Зиміна (1955 р.н., випускниця КІБІ 1979 р.).

Від 60-70-х років на архітектурному КІБІ стала помітна викладацька діяльність В. Чепелика (1927-1999 рр., випускник КІБІ 1954 р., учень М.П.Северова, В.Г. Леонтовича, Й.Ю. Каракіса, Ю.С. Асеева, В.О. С'єдіна, завідувач кафедри рисунку та живопису 1974-1979 рр., заступник декана 1964-80 рр., автор близько 40 навчально-методичних та понад 150 наукових праць, посмертної монографії), талант і незаперечний авторитет якого в галузі теорії та історії архітектури став все більш визначальним. Як голова методичної комісії 1966-83 рр. В. Чепелик розробив 9 навчальних планів, за яким здійснювалось навчання і протягом 80-90-х років. В цих навчальних програмах співіснували класична академічна освітня база архітектури, традиційна від навчальних програм архітекторів в Художніх академіях 19 ст. і збережена в навчанні на протязі всього часу від формування факультету 1930 року, та навчальна система методу абстрактного формоутворення «фортеху» віднайденого в авангардних 20-х роках 20 ст. Академічна освітня база архітектури була заснована на обов'язковості проходження на першому році навчання історико-архітектурних

форм античної ордерної архітектури та вивчення на архітектурному проєктуванні пам'яток історичної архітектури – пізнання їх тектоніки, формоутворення і естетики через знайомство з різними художніми техніками та видами креслень (ортогональні проєкції, масштаб, перспектива). Методи абстрактного формоутворення та гармонізації архітектурних та мистецьких форм вивчалися так само на першому році навчання на курсі композиції, де напрацьовувався навик креативної творчості і пізнання принципів гармонійного формоутворення. З цих двох взаємодоповнюючих складових – розуміння фахових досягнень минулого та вміння творчого формоутворення, – мала постати готовність студентів до початку проєктування архітектури на другому курсі. В. Чепелик добився і протягом свого викладання в КІБІ утримував цю абсолютно логічну базу викладання, сам був куратором першого курсу – викладав як на архітектурному проєктуванні, так і на курсі композиції, яку продовжував читати за власною програмою з 1964 року. У 80-х роках В. Чепелик формує та починає викладати ще декілька базових лекційних курсів: з 1987 р. “Історія архітектури середньовіччя та Нового часу” та “Сучасна світова архітектура”, з 1988 р. ініціює курс “Історія української архітектури”, викладає його самостійно з 1990 року до 1999.

Таким чином, на архітектурному факультеті КІБІ склалась завдяки методологічній навчальній роботі В. Чепелика наступна програма вивчення історико-мистецьких та історико-архітектурних дисциплін: на 1 курсі – “Архітектура Давнього світу” та “Історія архітектури середньовіччя та Нового часу”, завдання по технікам на матеріалі історичної архітектури на архітектурному проєктуванні; на 2 курсі “Історія української архітектури” та курс «Російської і національної архітектури»; на 3 курсі “Сучасна світова (зарубіжна) архітектура” та “Сучасна вітчизняна архітектура”; “Історія мистецтва”; на 4 курсі “Історія мистецтва” та “Історія містобудування”.

Сам В. Чепелик в 80-х – 90-х роках крім архітектурного проєктування викладав лекційні курси: “Сучасна вітчизняна (радянська) архітектура” (1955-86 рр.), «Основи композиції» (1964-99 рр.), “Історія архітектури середньовіччя та Нового часу” (1987-99 рр.), “Сучасна світова архітектура” (1987-99 рр.), “Історія української архітектури” (1988-99 рр.). Подібний обсяг лекційного навантаження, широка ерудиція, об'єм матеріалу та глибина його знання і викладання, мудрість і логіка, структурність і ясність тем кожного з курсів вражали як студентів так і колег. В. Чепелик сам готував демонстраційні лекційні матеріали – малював і креслив, вивчав пам'ятки архітектури в Україні та за кордоном. Він став за життя легендою архітектурного факультету КІБІ, незаперечним авторитетом. Це навчальне навантаження не заважало В. Чепелику здійснювати архітектурні експедиції та обміри, працювати в архівах, займатись

дослідженнями української архітектури та готувати до видання концептуальні роботи з тем Українського архітектурного модерну, українського необароко, української народної дерев'яної та монументальної архітектури, пропорціонування, персоналізованої історії архітектури середньовіччя і нового часу, працювати з аспірантами (Л. Василенко, Ю. Івашко, О. Горбик), вести позаурочні студентські історико-архітектурні гуртки.

В 80-х роках в КХІ керівництво кафедри історії і теорії мистецтва мистецтвознавчого факультету перейшло 1985 р. від Ю Белічко до професора М. Криволапова (очолював кафедру у 1987 - 2004 рр.). Курси з історії архітектури та мистецтва продовжували читати Ю.Асєєв, Ю.Белічко, П.Білецький, Г. Заварова, В. Самойлович. До колективу викладачів 1980 р. долучився В. Могилевський (1953-2014 рр., випускник КХІ 1979, учень Ю. Асєєва), який викладав історію мистецтва на архітектурному факультеті КХІ протягом 90-х – 2000-х років. Із 1988 р. на кафедрі теорії, історії і синтезу працює О. Сєдак (випускник архітектурного КХІ 1978 р., декан факультету архітектури, професор ряду вишів): викладає Всесвітню історію архітектури, історію сучасної архітектури та містобудування.

В 90-х роках, в перше десятиріччя становлення незалежної Української держави, ситуація економічно є важкою, але віднайдені в кінці 80-х років на хвилі національного самоусвідомлення і торування шляху для відродження державності, системи навчальних дисциплін зберігаються. Лише фізичний відхід генерації викладачів історії архітектури і мистецтва веде до зміни структури навчальних дисциплін. Від 1993 КІБІ перейменовано на КДТУБА (Київський Державний технічний університет будівництва і архітектури), а 1999 р. – на КНУБА (Київський Національний університет будівництва і архітектури). На архітектурному факультеті, який з 1987 р. очолює професор О. Кащенко (випускник архітектурного КІБІ 1973 р., з 1997 р. очолював кафедру рисунка КНУБА, доктор архітектури) з збільшенням набору з'являються нові кафедри, система викладання академічних історико-ознайомчих завдань на архітектурному проєктуванні першого курсі розпадається, бо частина кафедр автономно визначають доцільність ознайомлення першокурсників з історичним досвідом архітектури. Зберігаються курси лекцій та лише ще більшої досконалості набувають лекції вище зазначених викладачів, але за більшістю з них практичні заняття ведуть асистенти і цілісність тематичного навчального циклу є дещо розбалансованою. Як і раніше, повідними викладачами є: з історії архітектури В. Чепелик, з історії мистецтва – Н. Гассанова. З 1999 р. практичні заняття з «Історії мистецтва» за Н. Гассановою та «Російської архітектури» за С. Зиміною проводить О. Горбик. Практики з “Сучасної світової (зарубіжної) архітектури” за В. Чепеликом та з “Сучасної вітчизняної (радянської)

архітектури” за В. Єжовим з 1995 р. проводить А. Пучков (1970 р.н., випускник КІБІ 1993 р.). Починаючи з 1999 року кафедра Основ архітектури КНУБА несе непоправні втрати: 1999 р. помирають В. Чепелик та Р. Урманов. Прийнятий для викладання курсів, які вони читали В. Тимофієнко (1941-2007 рр., випускник Ленінградського Інституту живопису, скульптури і архітектури 1965 р., доктор мистецтвознавства) читає лекції протягом року і через проблеми з здоров’ям переходить до неаудиторної роботи – готує та видає навчальний посібник з курсу “Архітектура Давнього світу”. Відтак, вже з 2000 року до викладання доєднується О. Горбик (випускниця архітектурного КІБІ 1997 р., аспірантка В. Чепелика), яка викладає повний цикл курсів “Архітектура Давнього світу” та “Історія архітектури середньовіччя та Нового часу” від 2000 р. до сьогодні. Курси “Історія української архітектури” та “Сучасна світова (зарубіжна) архітектура” з 1999 р. викладає Ю. Івашко (випускниця архітектурного КІБІ 1993 р., аспірантка В. Чепелика), лекції з окремих тем курсу (архітектура 80-х – 21 ст.) читає Г. Ушаков (випускник архітектурного КІБІ 2001 р.). З 2003 р. повний цикл курсу «Історія мистецтва» викладає О. Горбик – до 2005 р. самостійно, потім курс розділено: «Мистецтво давнього світу і античності» викладає Г. Шевцова (закінчила архітектурний НАОМА 1997 р., учениця Ю. Асеева, доктор архітектури, дослідниця української та японської дерев’яної архітектури), «Мистецтво Нового часу» – О. Горбик.

В НАОМА протягом 90-х – 2000-х років відбувається зміна генерацій, що реформує викладання. Близько 2000 р. завершує свою понад півсторічну педагогічну діяльність Ю. Асеев. Кафедру теорії, історії архітектури та синтезу мистецтв архітектурного факультету очолює в 1993-2004 рр. М. Яковлев, у 2001-2019 рр. Л. Прибега, від 2019 р. В. Чернявський. З 90-х років на кафедрі викладала З. Мойсеєнко (1929-2018 рр., випускниця КІБІ 1954 р. доктор мистецтвознавства, професор) – читала курс історії української архітектури.

Таким чином нині викладання історії мистецтва та архітектури у київських університетах КНУБА та НАОМА є логічним, системним і всеохопним, що є наслідком спадкового накопичення традиції викладання, послідовної неперервної лінії персоналій викладачів протягом майже двох сторіч.

Висновки. Дослідженням встановлено, що впродовж майже 200 років (1934 – 2025 рр.) в Києві існує безперервна традиція викладання історії архітектури у закладах вищої освіти. Не зважаючи на реформи освіти, що відбувались з регулярністю що кілька десятиріч, на зміни державності, світові та громадянські війни, дослідження доводить безперервність і послідовність лінії персоналій викладачів історії архітектури і мистецтва в університетах Києва. Дослідженням підтверджено контекстуальність та синхронність становлення викладання та наукового дослідження історії архітектури в університетах Києва до

Європейського наукового архітектурознавства та методики викладання, що більшою мірою проявлено в дорадянський і по-радянський періоди. Виявлено чотири послідовні періоди (1834-1924 рр., 1924-1941 рр., 1945-1991 рр., 1991-2025 рр.) і три основні центри становлення та розвитку академічної традиції викладання історії архітектури і мистецтва у Києві: Київський Університет Св. Володимира в перший період, Київський художній інститут (НАОМА) та Київський інженерно-будівельний інститут (КНУБА) в другий – четвертий періоди. Персоналіями, які сформували стійку і стали традицію викладання історії архітектури у вищій школі Києва є О. Беретті, П. Павлов, Г. Павлуцький, С. Гіляров (у перший період), С. Гіляров, В. Моргілевський, (у другий період), С. Асєєв, В. Чепелик (у третій період), В. Чепелик, О. Горбик, Ю. Івашко, Г. Шевцова (в четвертий період).

Список літератури

1. Катернога М. Т. Формування архітектурної школи в Україні. Українська академія мистецтва: дослідницькі та науково-методичні праці. 1994. Вип. 1. С.73-86.
2. Вечерський В.В. Архітектурна освіта // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол.: І.М.Дзюба, А.І.Жуковський, М.Г.Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. URL: <https://esu.com.ua/article-44840>
3. Кашуба-Вольвач О. Українська академія мистецтва. Історія заснування та фундаторів: монографія. Київ, 2015. 272 с. ISBN 978-966-7845-80-3.
4. Куцевич В. В. Архітектурна школа НАОМА (КДХІ). Історія і творчі надбання випускників // Українська академія мистецтва: зб. наук. пр. 2025. Вип.37. С. 38–49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2025-37-5>
5. Чепелик В.В., Кашенко О.В. Архітектурному факультету КНУБА – 70 років. *Сучасні проблеми архітектури і містобудівництва*. 2000. Вип. 8. *Архітектурна школа КІБІ-КНУБА. До 70-річчя діяльності*. С. 8–16.
6. Єжов В.І., Горбик О.О. Кафедра основ архітектури. *Сучасні проблеми архітектури і містобудівництва*. 2000. Вип. 8. *Архітектурна школа КІБІ-КНУБА. До 70-річчя діяльності*. С. 19–23.
7. Слепцов О. С., Горбик О. О., Ладан Т. М., Кумейко М. К. Історія, сьогодення та перспективи кафедри основ архітектури і архітектурного проектування // *Архітектурний вісник КНУБА*. 2015. Вип. 5. С. 3–25. URL: <https://library.knuba.edu.ua/books/zbirniki/09/201505.pdf>
8. Янковий В. В., Стефанович Д. Л. Київська політехніка: початок історії / відп. ред. Д. Л. Стефанович; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т України

«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського». Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 244 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000017092>

9. Сторчай О. В. Мистецька освіта в Київському університеті (1834–1924 рр.): монографія / ред. В. В. Рубан; НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ: Щек, 2009. 335 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000015383>

10. Сторчай О. З історії мистецтвознавчої та викладацької діяльності Г.Павлуцького. *Студії мистецтвознавчі*. 2004. Вип. 4. С. 58–71.

11. Сторчай О. Олександр Беретті як викладач архітектури в Київському університеті. *Українська академія мистецтва*. 2004. Вип. 11. С. 94–103.

12. Асєєв Ю.С. Іпполіт Моргілевський. Архітектурний факультет у спогадах випускників. Фрагменти бесіди з Ю. Асєєвим. *Сучасні проблеми архітектури і містобудівництва*. 1999. Вип. 8. С. 49–51.

13. Пучков А. Мистецтвознавець Григорій Павлуцький, перший український. Нью-Йорк: Алмаз, 2018. 144 с. ISBN 978-1-68082-011-9.

14. Пучков А. Візантійські склепіння Юліана Кулаковського: Київські контексти / Пер. Катерини Станіславської. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2020. 336 с. ISBN 978-966-378-748-0.

15. Горбик О.О. Провідні викладачі КНУБА (вибрані біографічні матеріали): О.М. Вербицький, С.О. Гіляров, М.О. Даміловський, А.В. Добровольський, Д.М. Дяченко, В.Г. Заболотний, В.Г. Кричевський, І.В. Моргілевський, В.М. Онащенко, В.М. Риков, М.П. Сєвєров, О.Я. Хорхот, В.В. Чепелик, Я.А. Штейнберг, П.Г. Юрченко. *Сучасні проблеми архітектури і містобудування*. 2000. Вип. 8. С. 102–110, 112–119, 120–122, 122–125. URL: <https://repository.knuba.edu.ua/handle/987654321/7717>

16. Пучков Андрій. Між навігаційними щоглами: Профілі українських мистецтвознавців (архітектура і візуальне мистецтво). Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 392 с. (Серія «Постаті культури»). ISBN 978-966-378-620-9.

17. Горбик О. О. Контекстуальність історичної архітектури Києва щодо світового стилетворчого процесу: периферійні інтерпретації середньовічних та новочасових стилів // *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2016. Вип. 46. С. 404–408. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spam_2016_46_74

18. Горбик О.О. Викладання історії архітектури та мистецтва в університетах Києва ХІХ–ХХІ ст.: контекст становлення, періодизація та центри, послідовна лінія персоналій. К., 2025. 120 с., іл.

References

1. Katernoha, M. T. (1994). Formation of the architectural school in Ukraine. *Ukrainian Academy of Arts: Research and Methodological Works*, 1, 73–86. (in Ukrainian).
2. Vecherskyi, V. V. (2001). Architectural education. In *Encyclopedia of Modern Ukraine*. Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. <https://esu.com.ua/article-44840> (in Ukrainian).
3. Kashuba-Volvach, O. (2015). *Ukrainian Academy of Arts: History of foundation and founders*. Kyiv. (in Ukrainian).
4. Kutsevych, V. V. (2025). Architectural school of NAFAA (KSAI): History and creative assets of students. *Ukrainian Academy of Art*, 37, 38–49. <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2025-37-5> (in Ukrainian).
5. Chepelyk, V. V., & Kashchenko, O. V. (2000). 70 years of the Faculty of Architecture of KNUCA. *Current Problems of Architecture and Urban Planning*, 8, 8–16. (in Ukrainian).
6. Yezhov, V. I., & Gorbyk, O. O. (2000). Department of architectural fundamentals. *Current Problems of Architecture and Urban Planning*, 8, 19–23. (in Ukrainian).
7. Slieptsov, O. S., Horbyk, O. O., Ladan, T. M., & Kumeiko, M. K. (2015). History, present state, and prospects of the Department of Architectural Fundamentals and Architectural Design. *Architectural Bulletin of KNUCA*, 5, 3–25. <https://library.knuba.edu.ua/books/zbirniki/09/201505.pdf> (in Ukrainian).
8. Yankovyi, V. V., & Stefanovych, D. L. (2018). Kyiv Polytechnic Institute: The beginning of history. *Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute*. <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000017092> (in Ukrainian).
9. Storchai, O. V. (2009). Art education at Kyiv University (1834–1924). *Shchek*. <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000015383> (in Ukrainian).
10. Storchai, O. (2004). From the history of art historical and teaching activity of H. Pavlutskyi. *Art Studies*, 4, 58–71. (in Ukrainian).
11. Storchai, O. (2004). Oleksandr Beretti as a lecturer of architecture at Kyiv University. *Ukrainian Academy of Art*, 11, 94–103. (in Ukrainian).
12. Asieiev, Y. S. (1999). Ippolit Morhylevskyi: The Faculty of Architecture in graduates' recollections. *Fragments of a conversation with Y. Asieiev*. *Current Problems of Architecture and Urban Planning*, 8, 49–51. (in Ukrainian).
13. Puchkov, A. (2018). Art historian Hryhorii Pavlutskyi, the first Ukrainian. *Almaz*. (in Ukrainian).
14. Puchkov, A. (2020). Julian Kulakovskiy's Byzantine vaults: Kyiv contexts (K. Stanislavska, Trans.). *Dukh i Litera*. (in Ukrainian).

15. Gorbyk, O. O. (2000). Leading lecturers of KNUCA (selected biographical materials): O.M.Verbytskyi, S.O.Hiliarov, M.O.Damilovskyi, A.V.Dobrovolskyi, D.M.Diachenko, V.H.Zabolotnyi, V.H.Krychevskyi, I.V.Morhilevskyi, V.M.Onashchenko, V.M.Rykov, M.P.Sievierov, O.Ya.Khorkhot, V.V.Chepelyk, Ya.A.Shteinberh, P.H.Yurchenko. *Current Problems of Architecture and Urban Planning*, 8, 102–110, 112–119, 120–122, 122–125. <https://repository.knuba.edu.ua/handle/987654321/7717> (in Ukrainian).
16. Puchkov, A. (2018). *Between navigation masts: Profiles of Ukrainian art historians (architecture and visual art)*. Dukh i Litera. (in Ukrainian).
17. Gorbyk, O. O. (2016). Contextuality of Kyiv's historical architecture in relation to the global style-forming process: Peripheral interpretations of medieval and modern styles. *Current Problems of Architecture and Urban Planning*, 46, 404–408. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spam_2016_46_74 (in Ukrainian).
18. Gorbyk, O. O. (2025). *Teaching the history of architecture and art at Kyiv universities from the 19th to the 21st centuries: Context of formation, periodization and centers, a continuous line of personalities*. Kyiv. (in Ukrainian).

Abstract

Olena Gorbyk, PhD in Architecture, Associate Professor at the Department of Fundamentals of Architecture and Architectural Design, Kyiv National University of Construction and Architecture.

The Kyiv School of University-Level Teaching of the History of Architecture and Art: Periodization, Centers, and Line of Personalities from the 19th to the 21st Century

The article examines the school of teaching the history of architecture in Kyiv academic universities from their emergence to the present day, taking into account the global and domestic context. The stages of the formation teaching the history of architecture in Kyiv universities are structured. The peculiarities of the methodology, conceptuality and leading personalities. The study has established that for almost 200 years (1934-2025) in Kyiv there has been a continuous tradition of teaching the history of architecture in higher education institutions. Despite the educational reforms that took place with regularity every few decades, changes in statehood, world and civil wars, the study proves the continuity and consistency of the line of personalities of teachers of the history of architecture and art in Kyiv universities. The study confirmed the contextuality and synchronicity of the formation of teaching and scientific research of the history of architecture in Kyiv universities to the formation of European scientific architectural studies and methods of teaching the history of architecture. Four consecutive periods (1834-1924, 1924-1941, 1945-1991, 1991-2025) and three main centers of the formation and development of the academic tradition of teaching the

history of architecture in Kyiv have been identified: Kyiv University of St. Volodymyr in the first period, Kyiv Institute of Arts (NAOMA) and Kyiv Institute of Civil Engineering (KNUCA) in the second-fourth periods. The most prominent personalities who formed a stable and enduring tradition of teaching the history of architecture in Kyiv higher education are O. Beretti, P. Pavlov, G. Pavlutsky, S. Gilyarov (in the first period), S. Gilyarov, V. Morgilevsky, (in the second period), S. Aseev, V. Chepelyk (in the third period), V. Chepelyk, O. Gorbyk, Yu. Ivashko, G. Shevtsova (in the fourth period).

Keywords: history of architecture; Kyiv school of art history; university education in Kyiv; teaching the history of fine arts and architecture; St. Volodymyr's University of Kyiv; National Academy of Fine Arts and Architecture; Faculty of Architecture of Kyiv National University of Construction and Architecture.